

«FAENA TENIU!». ARXIUS DIGITALS I MEMÒRIA ORAL

“You’ve got your work cut out!”. Digital archives and oral history

Cyrille Larpenteur i Nelo Vilar i Herrero
Heterotopia Centre d’estudis d’acció i participació.
Investigadors, encarregats de projectes

RESUM: El text fa un itinerari des dels cibermuseus o museus-digitalis que, fent ús de les TIC, resulten permanentment accessibles, als museus específics de memòria oral autobiogràfica, que recuperen els sabers populars i que s’han reconegut com a patrimoni cultural immaterial per la UNESCO el 2003. Quant a estos museus de memòria es pren opció per un model que no limite el seu sentit a la recopilació de memòria amb un enfocament etnològic, sinó que mostre cada vida com un material preciós, que a més a més reforça activament els vincles comunitaris. El treball en arxius digitals i museus de memòria oral permet processar les identitats col·lectives i els conceptes de tradició com a institucions construïdes. Amb estes noves identitats s’integra el passat històric i etnològic amb els fluxes migratoris i els canvis socials i culturals.

PARAULES CLAU: arxius digitals, micromuseologia, resingularització, memòria oral autobiogràfica, identitats col·lectives

RESUMEN: El texto sigue un itinerario desde los ciber-museos o museos-digitales, que, haciendo uso de las TIC, resultan permanentemente accesibles, a los museos específicos de memoria oral autobiográfica, que recupera los saberes populares y que se han reconocido como patrimonio cultural inmaterial por la UNESCO en 2003. En cuanto a estos museos de memoria se toma opción por un modelo que no limite su sentido a la recopilación de memoria con un enfoque etnológico, sino que muestre cada vida como un material precioso, que además refuerza activamente los vínculos comunitarios. El trabajo en archivos digitales y museos de memoria oral permite procesar las identidades colectivas y los conceptos de tradición como instituciones construidas. Con

estas nuevas identidades integra el pasado histórico y etnológico con los flujos migratorios y los cambios sociales y culturales.

PALABRAS CLAVE: archivos digitales, micro museología, singularización, memoria oral autobiográfica, identidades colectivas.

—

ABSTRACT: The text follows an itinerary from virtual museums or digital museums, which through ICTS are permanently accessible, to specific autobiographical oral history museums that record popular knowledge and that UNESCO recognised as intangible cultural heritage in 2003. These oral history museums adopt a model whose purpose is not restricted to compiling memories from an ethnological perspective, but that displays each life as precious content that actively strengthens community ties. Work in digital archives and oral memory museums enables collective identities and concepts of tradition to be processed as constructed institutions. With these new identities, ethnological and historical past is integrated with migratory flows and social and cultural changes.

KEYWORDS: digital archives, micromuseology, singularization, autobiographical oral history, collective identities.

I. Introducció

Juan Molés, mestre, atleta i arxicampió olímpic de Nules, sentència el final d'una entrevista que li férem, en el si d'un projecte de memòria oral autobiogràfica, dient «Faena teniu!». Expressava la desmesurada faena en la qual li semblava que ens havíem embarcat. El vídeo-entrevista es va fer per a la Nules-pèdia, l'Arxiu digital i Museu de memòria oral (Nules-pèdia, 2016) d'aquell poble costaner de la Plana Baixa de poc més de 13000 habitants, un lloc web que s'ha fet públic en la tardor de 2016. En realitat, com bé diu Molés, la faena és infinita, la «col·lecció» del museu inabastable. I és que aquest tipus d'arxius/museus són això: projectes amb l'ambició d'albergar tot el saber acadèmic i popular local en tots els àmbits que es vulga:

història, memòria històrica, etnologia, sociologia, medi ambient, geografia, etc., i, amb les opcions que donen les tecnologies de la informació i la comunicació (Internet, mòbils...), en format text, foto, àudio, vídeo, gif, infografia, etc.

II. Arxius digitals i micromuseologia

La nostra experiència en aquest àmbit és que aquests «museus» digitals poden ser extremadament populars; a l'*Artanapèdia* (Artanapèdia, 2012), per exemple, que ja té quatre anys, s'ha arribat, a meitat de setembre de 2016, a les 80000 visites (Artana no arriba als dos mil habitants), tot i que la informació replegada és estrictament local. Treballant amb plantilles web, el cost econòmic pot ser mínim, especialment si ho comparem amb el cost de construcció i gestió d'un espai museístic, per «micro» que siga. D'altra banda, la gestió ha de ser assumida, ni que siga parcialment, pel teixit associatiu local, que ha de proveir de continguts vius la web, potser en col·laboració amb universitats i altres institucions. El cost d'aquest treball de manteniment no es pot quantificar, implica voluntariat i militància.

El format dels arxius i museus digitals ha esdevingut extremadament accessible, més encara amb la revolució dels *smartphones*; la democratització dels continguts fa que tothom se senta interpel·lat en algun moment: perquè apareix una foto o un vídeo d'algun familiar, o perquè se'n parla de fets desconeguts que desperten curiositat i sentiments de pertinença, vincles amb el passat, amb el territori, amb la societat local...

En aquest punt ens interessa el concepte de *micromuseologia*, aquella col·lecció museística que afina el seu objecte per dotar de sentit experiències quotidianes, tradicionalment subalternes: de dones, treballadors, immigrants, col·lectius marginats o explotats... Des d'aquest enfocament ens resulta útil el concepte d'*orientalisme* (Said, 2002) o la reflexió produïda des dels anys 80 pel grup dels *Estudis subalterns* des de l'Àsia meridional, sobre les societats postcoloniales i postimperials (Chakrabarty, 2002).

Com l'Àfrica o la Sibèria de la qual parlava Hegel, aquestes zones rurals no tenien història, estaven parades en el temps (citada per Danto, 1999: 48). «El punto de partida del enfoque tradicional de la antropología política era que se iniciaba con la organización política de las sociedades “modernas” como punto de partida, y establecía las tipologías de las “otras culturas” en función de las categorías así definidas» (Gledhill, 2000: 34). Aquest no és un tema merament «folklòric»: en la pràctica ha suposat un impacte destructiu sobre formes d'organització social i de formes de vida «endarrerides», com les pròpies de l'espai agrícola minifundista que caracteritzen la nostra zona de treball.

Philippe Dubé, etnòleg i professor de museologia a la Universitat Laval (Quebec), teoritza des de fa algun temps el concepte de micromuseologia; per a Dubé, la raó de la proliferació d'aquest tipus de museus tan específics es deu a la necessitat d'ancoratge en allò local que provoca la globalització (Dubé, 2016). D'aquesta manera, la globalització produeix un procés simultani d'homogeneïtzació i d'heterogeneïtzació.

Arxius, museus i enciclopèdies digitals han proliferat des de fa anys: per posar uns poquíssims exemples a l'Estat espanyol, n'hi ha a ciutats com ara Vila-real (Vilapèdia), Oviedo (Oviedo Enciclopedia), Cartagena (CTpedia), Xerés de la Frontera (JerezSiempre), la Guardia (Guardiapedia),

Museu de memòria oral i arxiu digital de Nules

Descobreix més sobre la història de Nules coneixent els últims documents aportats a la [Nulespèdia](#) per part dels habitants de la localitat.

Tot / Clemenules / Esport / Festa de Sant Xotxim / Mascarell / Museu de Memòria Oral

Tot / Clemenules / Guerra de la Independència / Història / Informació

Tarragona (TarracoWiki, en català), Lebrija (DeLebrija), etc.; comarcals com la de la vall del Jiloca (Xilocapedia); provincials com les de Còrdova (Cordobapedia, la pionera), Sevilla (Sevillapedia), Salamanca (WikiSalamanca), Granada (Granadapedia), Toledo (Mitoledo), Lleó (LeónWiki), Cadis (Cadizpedia), etc.; i fins i tot territorials com ara les de Canàries (Enciclopedia Guanche), Astúries (Uiquipedia, en bable), Extremadura (Wikiextremadura), la Rioja (Wikirioja), Madrid (Madripedia) o Andalusia (Wikanda). Existeixen, a més a més, iniciatives des de Facebook, i xicotets fòrums en els quals es comparteix informació sense arribar a organitzar una «col·lecció».

Aquest tipus d'arxius digitals no s'organitzen només al voltant de qüestions territorials: s'utilitzen en tot tipus de comunitats: xarxes de dones, de col·lectius LGTB, de tribus urbanes, d'aficions... Internet creix sobre el concepte de xarxa social. Fins i tot existeix una experiència web internacional, OMGyes.com, basada parcialment en la memòria oral autobiogràfica al voltant de l'orgasme femení (OMGyes, 2016).

Com es pot deduir pel nom, moltes iniciatives inclouen tecnologia «wiki», que permet l'edició dels continguts a qualsevol lector. També cal dir que l'èxit d'aquesta tecnologia democràtica és molt baixet, i que la iniciativa ciutadana (com passa també en la gestió pública) no és suficient per dotar de continguts o per mantindre activa una web d'aquest tipus. Tot i que no hi ha dades d'ús d'aquestes plataformes, només cal veure l'escàs nombre d'editors (aquells que doten les webs de contingut) i la rapidesa amb la qual s'abandonen les plataformes; per exemple, TarracoWiki o Wikirioja no s'actualitzen des de 2014, Wikisalamanca des de 2011.

En resum, la museologia contemporània segueix un moviment de resingularització, una mena d'ecologia social (Guattari, 1992) que busca donar sentit a cada comunitat. Des dels grans museus que il·lustraven la Història en majúscula i que es basaven en una historiografia pròpia dels estats moderns, passant pels xicotets museus etnològics, presents en nombrosos pobles i ciutats, construïts rescatant marcs arquitectònics, objectes del lleure i de la vida quotidiana, i d'eines de treball. I tanmateix, també aquests museus locals mostren una història estàtica, sense matisos, com ideals d'identitat tancats,

sense incorporar, per exemple, les nombroses onades d'immigració que han transformat els pobles.

Una opció que supera aquestes contradiccions és la que produeix el pas del concepte de patrimoni material, dels objectes, a la memòria oral, les històries de vida, com a forma privilegiada de patrimoni immaterial. Els nostres majors, per exemple, han viscut el canvi civilitzatori de l'agricultura de subsistència a l'actual món digitalitzat i de consum. Cada veu que s'apaga és un patrimoni infinit que perdem.

III. Museus o arxius d'històries de vida

Amb la popularització de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) i la possibilitat de crear cibermuseus, apareix l'opció de recollir testimonis o històries de vida i conservar-les en exposició permanent a la xarxa. L'adquisició, conservació, protecció i difusió de les històries de vida com a patrimoni cultural immaterial, que fou reconegut per la UNESCO el 2003, està actiu en la forma de nombrosos museus de persona i museus de migració arreu del món.

Per a Laura Solanilla Demestre les funcions específiques d'aquests museus de la memòria s'agrupen sobre cinc eixos principals: recordar, ajudar a construir identitats de grup, actuar sobre l'entorn social, crear i impulsar xarxes, i educar. Són formes de donar valor a la vida quotidiana, conservar la memòria lligada al treball humà i promoure la diversitat cultural i el respecte social per mitjà del coneixement de la realitat migratòria. És també una forma d'actuar sobre la identitat local i els vincles comunitaris, en constant perill de desaparició o banalització en un món globalitzat (Solanilla, 2009).

Sovint aquests museus es proposen com a motor de canvi social, les seues funcions s'orienten vers la transformació de l'entorn, amb una especial atenció en les capes socials més desfavorides. Estimulen l'activisme, donen veu als silenciats i treballen per la inclusió social (Solanilla, 2009: 19).

IV. Quin model de museu de memòria?

Al País Valencià comptem amb una experiència institucional important en l'àmbit de la memòria oral: el Museu de la Paraula o Arxiu de la Memòria Oral Valenciana (museudelaparaula.es, 2012), que depèn del Museu d'Etnologia de València, aconsegueix la seua funció de registre del patrimoni etnològic, de la identitat fixada en criteris rígids de pertinença, oficis, etc. El Museu de la Paraula realitza i exposa entrevistes a gent major que conserva la memòria d'una altra vida, de vegades d'essències nacionals.

No és l'únic exemple de treball rigorós fet amb l'instrument de la memòria oral autobiogràfica: per exemple, el Centre de Recuperació de Documentació de la Memòria Històrica Local de la Universitat Jaume I (cemehis.uji.es, 2016) utilitza les entrevistes com a eina de recuperació de la memòria. Tanmateix, la funció d'aquest centre és distinta a la del Museu de la Paraula: a les entrevistes no se'ls reconeix un valor en si i, per tant, no estan accessibles a la seua pàgina web (tampoc en altres documents metodològics, per exemple Bernal, 2008). O l'Arxiviu de l'Horta (fundacioassut.org/es/proyectos/artxiviudehorta, 20015), que recull l'experiència humana i agrícola de la comarca valenciana.

El model del Museu de la Paraula és important, però tanmateix nosaltres proposem el model encetat pel Museu da Pessoa (Museu da Pessoa: 1991), nascut a Sao Paulo, Brasil, el 1991, i que s'autodefineix com un museu vir-

tual i col·laboratiu d'històries de vida. El Museu da Pessoa va exportar el seu model al Canadà, els EUA o Portugal, però d'una o altra manera ha servit de patró per a cibermuseus de la memòria oral i el patrimoni immaterial arreu del món.

Partint de la filosofia del Museu da Pessoa, i tornant a la Nules-pèdia, en aquest museu de memòria oral proposem un cibermuseu que reculla les històries de vida de la gent corrent d'aquest poble (també de la gent «poc-corrent»), organitzant-les segons diferents categories: les persones majors que ens poden parlar de formes de vida ja desaparegudes; les successives onades migratòries nacionals i internacionals; l'edat, el gènere (la importància de recollir l'experiència de les dones), els sectors productius (el secà, el ressò de la marjal i els desapareguts cultius d'arròs, el món de la citricultura, el de la indústria...), la memòria de distintes institucions, etc.

Es tracta d'un museu obert, organitzat per col·leccions el més poroses possible, on tothom pugui fer la seua aportació personal o col·lectiva en qualsevol moment, amb algunes institucions locals vinculades per assegurar la continuïtat de la seua gestió. Com s'ha fet en nombrosos llocs, des de les escoles i instituts, implicant els i les joves, es pot accedir a la major part de les famílies i aconseguir materials molt plurals i valuosos (el Museu d'Història de la Immigració de Catalunya va treballar amb les escoles de Sant Adrià de Besòs en diferents projectes educatius entre 2005 i 2012; mhic.net, 2004). També comptem amb la complicitat del Taller de Memòria del Centre Especialitzat d'Assistència al Major. En la pràctica, aquesta forma de treball suposa un major accés que els que poden proveir les tecnologies «wiki» de les que s'ha parlat més amunt.

El resultat serà un treball sobre memòria oral i patrimoni immaterial que pugui fer-se càrrec també d'objectes i documents, d'història i etnologia, imatges i vídeos, que assolisca una identitat col·lectiva fluïda, viva i incloent.

Als museus de memòria oral es proposa el registre de la memòria oral autobiogràfica de les dones i els homes del poble, és a dir, la narració en primera persona de les seues vivències personals. Per a Laura Solanilla aquest registre:

Té una dimensió col·lectiva evident no només per la forma en la qual es construeix sinó perquè afecta el comportament i la manera de veure el món de

comunitats senceres i esdevé un senyal d'identitat potentíssim per als grups socials. Sabem qui som perquè compartim un passat comú amb els altres membres de la nostra societat i és en relació a aquesta memòria col·lectiva que ens definim, tant de forma individual com en relació al grup al qual ens adscriuim. Els records comuns d'un grup social són la base on es fonamenta la seva identitat compartida i es constitueixen com a element legitimador i diferenciador respecte d'altres persones que no en són membres. (Solanilla, 2009: 12).

El format vídeo permet, a més a més, assistir a formes d'expressió gestuals i verbals que sovint són úniques per a una determinada comunitat, i que poden estar en perill front a una globalització agressiva. Aquest tipus d'arxius guanyaran valor per a la comunitat segons passe el temps, com un vertader patrimoni col·lectiu.

En aquest cas volem que la identitat col·lectiva incloga els vinguts de la resta de l'Estat des dels anys 50 i 60, la immigració magrebí de les últimes dècades, la romanesa, la xinesa... Pretenem que la Nules-pèdia i el Museu de memòria oral, per exemple, generen una identitat plural, dinàmica, inclusiva. El projecte permet jugar amb les tradicions, amb els conceptes de «comunitat imaginada» (Anderson, 2005) o de «tradició inventada» (Hobsbawm, 2002), amb la qual es desvetllava el seu caràcter construït i es posaven en dubte les identitats rígides; això ens fa possible evitar tots els essencialismes i converteix la iniciativa en una potencial eina creativa i transformadora. El més oposat possible al museu com a panteó de cultura morta.

D'altra banda, la qüestió identitària comporta també nombrosos problemes i paradoxes: per exemple fomenta la creació de nínxols d'autenticitat que, com ha observat David Harvey, es poden banalitzar, que es poden mercantilitzar i perdre la seua funció per a la comunitat (Harvey, 2005). Combatre els essencialismes s'ha de fer mantenint l'arxiu viu i atent a les necessitats de sentit de la població, mantenint el rigor, les relacions amb el pensament acadèmic tant com amb els sabers populars i els moviments socials. Els riscos de generalitzar la patrimonialització, com va exposar Antonio Ariño Villarroya, passen per la banalització d'aquest patrimoni, per l'especulació econòmica i la pèrdua de representativitat, que és així arrabassat, privat de la pertinència simbòlica a una població (Ariño, 2002).

Referències

- ANDERSON, B. (2005): *Comunitats imaginades. Reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme* [1983]. València: Afers.
- ARIÑO VILLARROYA, A. (2002): «La expansión del patrimonio cultural», a *Revista de Occidente*, n. 250, març.
- BERNAL, M. D. I CORBALÁN, J. (2008): *Eines per a treballs de memòria oral*. Diputació de Barcelona.
- CHAKRABARTY, D. (2002): «A Small History of Subaltern Studies», en *Habitations of Modernity. Essays in the Wake of Subaltern Studies*. Chicago: The University of Chicago Press.
- GLEDHILL, J. (2000): «Para situar lo político: una antropología política actual». A: *El poder y sus disfraces*. Barcelona: Bellaterra.
- DANTO, A. C. (1999): *Después del fin del arte. El arte contemporáneo y el linde de la historia* [1997], Barcelona: Paidós.
- DUBÉ, P. (2016): «Plaidoyer pour une micromuséologie». Le devoir, Quebec, 19 juillet 2016. <http://www.ledevoir.com/culture/actualites-culturelles/475785/plaidoyer-pour-une-micromuseologie>
- GUATTARI, F. (1992): *Las tres ecologías*. València: Pre-Textos.
- HARVEY, D. (2005): «El arte de la renta: la globalización y la mercantilización de la cultura». A: Harvey D. i N. Smith (ed): *Capital financiero, propiedad inmobiliaria y cultura*. Barcelona: MACBA-UAB, pp. 417-434.
- HOBBSAWM, E. I RANGER, T. (2002): *La invención de la tradición* [1983]. Barcelona: Crítica.
- SAID, E. (2002): *Orientalismos* [1997]. Barcelona: Mondadori.
- SOLANILLA DEMESTRE, L. (2009): *En Primera Persona. Memòria oral, patrimoni immaterial i Internet*. Girona: ICRPC –Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural.

Llistat de pàgines web

Nules-pèdia / Museu de memòria oral <http://nulespedia.com/>

Artanapèdia <https://artanapedia.com/>

OMGyes <https://www.omgyes.com/es/about#/>

Museu de la Paraula o Arxiu de la Memòria Oral Valenciana <http://www.museu-delaparaula.es/web/home/>

Centre de Recuperació de Documentació de la Memòria Històrica Local [http://
www.cemehis.uji.es/](http://www.cemehis.uji.es/)

Artxivi de l'Horta <http://fundacioassut.org/es/proyectos/artxivi-de-lhorta/>

Museu da Pessoa <http://www.museudapessoa.net/pt/home>

Museu d'Història de la Immigració de Catalunya <http://www.mhic.net/>

